

жим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VZhDU/2010_50/vip50_42.pdf.

14. Про затвердження Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих закладах освіти за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507 // Офіційний вісник України. – 1997. – С. 42.

15. Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1074 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 17. – ст. 483.

16. Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. № 832 // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 141–142. – 21 вересня.

17. Про підготовку вищих навчальних закладів до 2003/04 навчального року // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 2003. – № 7. – С. 3–10.

18. Delors et al. (1996). Learning: The Treasure Within. Paris: UNESCO. Retrieved July 6, 2016, from <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf>.

УДК 37.035.6 (091)(477) «1917/1920»

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В РОЗРІЗІ ПУБЛІКАЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ-ПРОСВІТИТЕЛІВ О.К. ДОРОШКЕВИЧА ТА С.Ф. ЧЕРКАСЕНКА

Страйгородська Л.І., к. і. н., завідувач відділу
науково-документного забезпечення та зберігання фонду
*Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені Василя Сухомлинського*

У статті висвітлено національно-патріотичні погляди українських педагогів-просвітителів О.К. Дорошкевича та С.Ф. Черкасенка в публікаціях на сторінках журналу «Вільна українська школа». Розкрито їхні погляди на формування національно-патріотичної особистості та доведено актуальність їхніх ідей у контексті сучасної системи виховання. Встановлено, що активна діяльність просвітителів мала вагомий вплив на становлення національної школи.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, формування особистості, публікації.

В статье освещены национально-патриотические взгляды украинских педагогов-просветителей А.К. Дорошкевича и С.Ф. Черкасенко в публикациях на страницах журнала «Вільна українська школа». Раскрыты их взгляды на формирование национально-патриотической личности и доказана актуальность их идей в контексте современной системы воспитания. Установлено, что активная деятельность просветителей имела значительное влияние на становление национальной школы.

Ключевые слова: патриотизм, национально-патриотическое воспитание, формирование личности, публикации.

Straihorodska L.I. NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN THE PUBLICATIONS OF THE UKRAINIAN TEACHERS-ENLIGHTENERS O.K. DOROSHKEVYCH AND S.F. CHERKASENKO

In the article are displayed the national-patriotic views of the Ukrainian teacher-educators O.K. Doroshkevych and S.F. Cherkasenko in the publications in the journal „Vilna ukrayinska shkola”. Disclosed their views on the formation of national identity and patriotism proved the relevance of their ideas in the context of the modern education system. It was found that the active work of Enlightenment figures had a significant impact on the development of the national school.

Key words: patriotism, national-patriotic education, formation of personality, publications.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, кризові явища, що відбуваються в нашій країні, мають значний вплив на осмислення особистісних цінностей і вподобань, а отже, сучасне суспільство потребує формування й аналізу національно-патріотичних інтересів. Суверенність України розкриває нові можливості для наукового осмислення та глибокого аналізу складної історії боротьби за українську школу і національно-патріотичне виховання. Вивчення розбудови й становлення на-

ціональної освіти, наукове переосмислення історичних подій і фактів, здобутків і помилок є важливим чинником у формуванні національно-патріотичного виховання в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні інформаційні джерела з проблеми, слід наголосити на значній кількості історичних розвідок із питань об'єктивного висвітлення національних ідей та патріотичного виховання початку ХХ ст. Зокрема, заслуговують на увагу наукові пра-

ці та публікації з проблем національно-патріотичного виховання таких дослідників, як А.М. Боровик, Л.Д. Березівська, Я.М. Яців, О.С. Колодій, В.В. Гарнійчук та ін.

Постановка завдання. Розкрити ідеї національно-патріотичного виховання О.К. Дорошкевича й С.Ф. Черкасенка на основі аналізу публікацій на шпальтах часопису «Вільна українська школа» з метою їх новітнього наукового осмислення в освітній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом багатомісячної історії український народ завжди прагнув до становлення державності та національної самовизначеності. Зокрема, значна увага приділялась формуванню в дітей патріотизму, любові до рідного краю, мови, звичаїв і традицій. Провідна роль у вихованні молоді належала освітнім і культурно-просвітницьким установам – школам, читальням, бібліотекам тощо, діяльність яких активно впливала на її всебічний розвиток та національно-патріотичні погляди [5, с. 10]. Основними реформаторами і провідниками були справжні народні вчителі-патріоти. Одним із найважливіших чинників впливу на виховання людини зі стійкими переконаннями й патріотичними засадами, почуттям національної самоповаги й гордості педагоги вважали українознавство та українізацію. Саме українізація середніх шкіл, запровадження предмету українознавства мали значний вплив на формування й виховання в молоді патріотичних почуттів та громадянського обов'язку. Основним завданням національно-патріотичного виховання просвітителі вважали книгу. Друковані видання національно-патріотичного змісту розповсюджувались завдяки зусиллям свідомого вчительства [2, с. 8].

Провідна роль у становленні національної школи належала Всеукраїнській учительській спілці, друкованим органом якої був часопис «Вільна українська школа» (1917–1950 рр.), що був головним провідником та інформатором у складних соціально-політичних умовах початку 20-х рр. XX ст. Основними авторами публікацій були провідні педагоги-реформатори й культурно-освітні діячі того часу: Я.Ф. Чепіга, С.Ф. Русова, І.М. Юцишин, С.Ф. Черкасенко, О.К. Дорошкевич та ін. У журналі подавались відомості та роз'яснення щодо урядових і нормативних актів із питань розбудови національної школи й українізації. Саме шляхом публікації статей у періодичній пресі популяризувалися ідеї національної школи і патріотичного виховання.

Українські педагоги й культурно-просвітницькі діячі своїми статтями в часописах

намагалися протистояти денационалізації населення та надавали пріоритетного значення національно-патріотичному вихованню. Педагогічна думка кінця XIX – початку XX ст. розвивалась за прикладом освітньо-виховних ідей провідних держав Європи з урахуванням умов українського життя, особливостей культури, етносу тощо. Активна діяльність педагогів спрямовувалась на розвиток ідеї українського національно-патріотичного виховання та реалізацію її у практичній діяльності, пробудження національної свідомості й гідності, формування патріотичних інтересів тощо [6, с. 10].

Слід наголосити на активній діяльності українських педагогів-письменників, літературознавців, істориків, що мала вагомий вплив на становлення національної школи й патріотичного виховання. Одним із яскравих представників просвітителів початку XX ст. є багатогранна, різнобічна особистість Олександра Костянтиновича Дорошкевича (1896 (1889)–1946 рр.), українського літературознавця і критика, педагога доби розстріляного відродження, автора підручників з історії української літератури. Він очолював відділ середньої школи Департаменту вищої та середньої освіти Міністерства народної освіти у 1918 р., був співробітником Всеукраїнської академії наук і керівником Київської філії Інституту Тараса Шевченка.

О.К. Дорошкевич на шпальтах часопису «Вільна українська школа» вів рубрику «Огляд життя середньої школи», у якій інформував про стан і діяльність шкіл, надавав рекомендації, пропонував ідеї щодо реформування української школи й національно-патріотичного виховання молоді. Він стверджував, що доля майбутньої України в руках педагогів, і звертався до читачів з питанням: «Чи зможемо, чи вміємо ми покласти в основу нашої школи національне виховання? Чи прищепимо ми нашим дітям палку любові до рідного краю і бажання наложити головами за щастя і долю його? Чи здолаємо ми виховати не рефлексійно настроєну людину, яка вічно вагається і довбається у власній душі, а патріота з ясним розумом і, головна річ, міцною як криця волею?» [4, с. 47]. На думку автора, у якості прикладу для наслідування варто брати досвід таких країн, як Англія, що дала мільйони добровольців на війну, Франція, яку всякий француз вважає найкращою країною, Німеччину, що має значні досягнення в освіті, і ні в якому разі не Росію, бо там інтелігенція не мала елементарного національного почуття. Він закликав ідейних просвітителів повести за собою «наш темний і змучений народ. <...> Для цього треба поширити міцну культуру на щирій

національній основі» [4, с. 48]. Отже, про-світитель стверджував, що «сучасне гасло української педагогіки – національне виховання. Учительські спілки, педагогічні товариства, журнали, окремі вчителі – всі повинні розробляти детальні плани національного виховання. <...> Національне виховання повинно загострювати насамперед волю дитини: що сказав, те і зробив» [4, с. 48].

Професор О.К. Дорошкевич у своїй статті також наголошує на діяльності Юнацької спілки, що активно впливала на національно-патріотичне виховання молоді. На його думку, такі спілки мають охопити всю Україну, бути майже в кожній школі, мати свій статут й об'єднатись у ідейній роботі. Зазначав, що такі спілки вже існують у Переяславі, Сквирі, Києві та інших містах, мають свій друкований орган, чим ведуть тісний зв'язок із громадськістю, і покликані й повинні «...переродити м'якотілих вихованців колишньої школи» [4, с. 48]. У своїх публікаціях члени спілки закликали молодь до боротьби за державність країни і українську школу: «Молодь українська... Ти цвіт рідного краю, ти сила і міць його, на твоїх плечах лежить вся майбутність його. Ти відповідаєш за щастя й добробут люду вкраїнського, ти станеш коло стерна життя вкраїнського. Дай Україні синів щирих, міцних духом і волею, щоб ніхто не здолав звернути їх із певного шляху! Щоб метою їх була правда, і за неї вони не шкодували нічого, навіть свого життя» [4, с. 49]. Такі національно-патріотичні гасла Юнацьких спілок мали значний вплив на формування громадянських якостей особистості, виховання національної гідності, гордості за те, що вони народилися українцями.

У одній із публікацій О.К. Дорошкевич обґрунтовує і стверджує, що українознавство повинно стати підвалиною національного виховання. Адже неможливо бути патріотом країни і при цьому не знати її історії, мови, традицій й звичаїв. Українська мова має бути загальнодержавною і доступною, оскільки вона є основною ознакою національності. Слід зазначити, що запровадження українознавчих дисциплін та викладання предметів українською мовою в середніх школах по всій території України сприймалось неоднозначно. Відбувся поділ на прихильників і противників українізації як у педагогічних і батьківських колективах шкіл, так і серед учнів. Аналізуючи життя середньої школи, педагог відзначав негативний вплив на учнів противників українізації. Учнівські організації поширювали серед школярів записки, де мова йшла про українську мову, яку «хочуть запровадити

насилно, не питаючи бажання чи згоди...» [3, с. 106.]. У таких записках-зверненнях до українців противники наголошували, що вони «отримали право на національне самовизначення», і закликали: «...якщо серед вас є особи свідомі, а насильство завжди залишиться насильством, то протестуйте ...в ім'я правди і справедливості» [3, с. 107]. Із таких слів зрозуміло, що це не результат дитячої думки, а уява затятих противників української ідеї. Професор О.К. Дорошкевич наголошував, що спільна праця учителів, культурно-освітніх діячів, їхні палкі й щирі переконання обов'язково зроблять свою справу і дадуть очікувані результати, а українська школа повинна мати єдину волю, регламентовану владою. До справи національного виховання необхідно підходити з «чистими руками», бо коли за таку справу беруться «скомпромітовані люде, вчорашні вороги українства... ці люде можуть дискредитувати це святе для нас діло в широких колах громадянства. Секретарство, стоячи на сторожі наших національних інтересів, повинно сказати цим людам: «Одійдіть на бік! Не поганьте святої справи!» [3, с. 104].

Висвітлення історії української педагогічної думки і національної школи початку ХХ ст. було б далеко не повним без аналізу та наукового осмислення творчої спадщини народного вчителя, письменника Спиридона Феодосійовича Черкасенка (1876–1940 рр.). Усім нам більше знайома його особистість як автора поетичних збірок («Хвилини», «До верховин»), збірок оповідань («Маленький горбань та інші оповідання», «На шахті»), роману «Пригоди молодого лицаря» (1937 р.), драматичних творів («Хуртовина», «Казка старого млина», «Северин Наливайко»). Суттєвим є внесок С.Ф. Черкасенка у реформування української школи і національної освіти як активного учасника громадсько-педагогічного руху української інтелігенції першої третини ХХ ст. Він був активним борцем проти русифікації українського народу в рідній країні та продовжував поширення своїх національних ідей під час перебування в еміграції. Основою для побудови національної школи та національно-патріотичного виховання вважав українізацію народної освіти. Саме за такий світоглядний вибір і прогресивні та реформаторські ідеї ім'я народного вчителя й письменника С.Ф. Черкасенка в радянські часи викреслено з літературного процесу й заборонено на території України від початку 1920 рр. [1, с. 3]. Дослідники літератури розпочали вивчення його творчості та біографії тільки після проголошення незалежності України, вивчаючи епістолярну спадщину

письменника, з якої й черпають крупинки його життєвого і творчого шляху. Народився С.Ф. Черкасенко 24 грудня 1876 р. у містечку Новий Буг Херсонської губернії (нині – Миколаївська область) у селянській родині. Батько, помітивши синове бажання до знань, прилаштував його у двокласній школі, де він успішно навчався і проявляв здібності до науки. Літературою захопився в Новобузькому початковому училищі (враховуючи соціально-політичні умови, здебільшого російською), а знання української мови юнак виніс із батьківської хати та почитуючи «Кобзаря» Шевченка, якого він брав у старшого брата. Після закінчення Новобузької учительської семінарії у 1895 р. С.Ф. Черкасенко працював учителем у народних школах Катеринославщини (Новопавлівка, Василівка, Улянівка, Юхів) та на Лідіївських рудниках (колишня Юзівка), навчаючи шахтарських дітей і проводячи серед шахтарів культурно-освітню роботу. Був одним із ініціаторів створення Всеукраїнської учительської спілки та її друкованих видань «Світло» і «Вільна українська школа». Як письменник і педагог завжди був у центрі українського середовища, активно популяризував рідну мову й українізацію. У 1923–1929 рр. проживав в Ужгороді. Будучи непохитним у своїх поглядах та переконаннях, С.Ф. Черкасенко змушений був у 1929 р. під тиском влади покинути Ужгород і вихати до Праги. Письменник виїхав до Чехії й оселився в с. Горні Черношіце. С.Ф. Черкасенку часто пропонували повернутися до УРСР. Як і М. Черемшину, В.С. Стефаніка, Г.М. Хоткевича, С.Ф. Черкасенка умовляли повернутися до підрадянської України за умови публічної відмови від своїх ідейних та світоглядних позицій – так званого каяття. Про це він сам розповідав у своєму листі до С.Ф. Русової (12 червня 1928 р.). С.Ф. Черкасенко був свідком боротьби за українську державність на Карпатській Україні в 1939 р. Під час цих подій втратив єдиного сина, пережив початок Другої світової війни, яка принесла стільки страждань і втрат українцям.

Звістка про загибель сина (березень 1939 р.) дуже підірвала здоров'я С.Ф. Черкасенка, якого доглядали ченці. Помер письменник 8 лютого 1940 р. Похований на Ольшанському цвинтарі в Празі, поряд із могилами О. Олесья та С.Ф. Русової. За переказами, смерть Черкасенка була символічною і несподіваною – за робочим столом із пером у руці, над останнім твором.

У 1917–1918 рр. С.Ф. Черкасенко, розуміючи нагальну проблему нестачі українськомовних підручників, укладав читанки й букварі для українських шкіл («Буквар»,

«Рідна школа», «Читанка», «Найпотрібніші правила правопису», «ГраMATка» та ін.). Був активним доповідачем на педагогічних з'їздах, де проводив бесіди щодо необхідності створення української школи, запровадження українознавства, що є основою національно-патріотичного виховання. Свої ідеї з питань українізації школи і літературні твори публікує в періодичних виданнях («Світло», «Дзвін», «Вільна українська школа», «Літературно-науковий вісник» та ін.) [1, с. 10].

Загалом педагогічна та літературна діяльність просвітителя свідчить про те, що пріоритетними темами статей у пресі були проблема українізації народної школи та проблема соціального й правового становища вчителя [1, с. 15]. Висвітлення і роз'яснення нагальних питань шкільного життя відображено у публікації «Кілька слів про українізацію народної школи» на сторінках часопису «Вільна українська школа», в якій він наголошує, що одним із перших і «найголовніших завдань нового життя стало практичне переведення в життя здавна укоханої мрії – відродження української школи, або, як тепер звикли говорити, – українізація народної освіти» [5, с. 69]. Він визначає ті основні перепони, які слід здолати для реалізації реформ, а найперше це – «темнота безпросвітня й несвідомість національного «я»», людська свідомість має стати підґрунтям засвоєння ідей українізації. Спільнота розділена була на дві думки: одні були за, інші – проти. Другий мур – «це звичка до того, що є й новизна справи» [5, с. 70], адже за довгі роки русифікації народ звик до тієї школи, в якій було немислим існування всього українського (національна гідність та свідомість, звичаї, мова тощо). Наступною перешкодою на шляху українізації автор називає страх відсутності практичного застосування набутих в українській школі знань та втілення їх у життя. Саме противники реформування поширювали думки серед людей, що тільки навчаючись російською мовою, людина має перспективи для подальших знань, науки та кращого життя. У своїй статті письменник обґрунтував, що саме вивчення українознавчих предметів, рідної мови, її минулого, звичаїв і традицій дасть можливість нової долі для України та її громадян, вихованих у національно-патріотичному руслі.

С.Ф. Черкасенко наголошував на важливості практичних засобів і можливостей для поширення ідей українізації, здійснення якої потребує належної енергії й обачності. Аналізуючи попередні невдачі в побудові національної школи, він наголошував на недостатній агітації й відсутності доказу та

пояснення потреби рідної школи: «Українська освіта потрібна тому, що тільки вона дає гідних спеціалістів у всіх сферах державного, економічного й політичного життя» [5, с. 71].

Автор також неодноразово стверджував, що потрібно українізувати паралельно всі сфери українського життя. На думку письменника, першочерговим чинником національно-патріотичного виховання є усвідомлення громадянами національності, а започатковують цей напрям освітні заклади, і «що тільки рідна школа не зіпсує душі дитини, а виховає її в повній гармонії з природою... і тільки через рідну школу дитина досягне гараздів» [5, с. 73], формуючи тим в неї любов до рідного краю та усвідомлення національно-патріотичного почуття. Він з оптимізмом говорив, що з'явився офіційний документ (циркуляр), який визначає український народ і українську мову офіційною. Просвітитель щиро закликав: «А як хтось там про нас гадатиме й цвенькатиме – нам повинно бути байдуже: перед нас – добробут і щастя народу нашого, і ми повинні йти до того нехитно» [5, с. 74]. Він із впевненістю зазначав, що «прийде час, зацвіте наш коханий рідний край прекрасним квітом культури, культури справжньої, що виростає на національним природнім ґрунті...» [5, с. 74].

С.Ф. Черкасенко, усвідомлюючи важливість національної освіти в умовах заборони українізації школи, намагався через літературні твори, статті в газетах і журналах поширювати серед малоосвічених верств населення знання про навколишній світ, знайомити з творчістю українських і зарубіжних письменників, що сприяло підвищенню національної самосвідомості українців і гордості за свій рідний край. Варто відмітити, що саме в проаналізованій нами статті «Кілька слів про українізацію народної школи» автор висвітлює і аналізує основні причини, завдяки яким частина населення протистояла діям на шляху запровадження національної школи [1, с. 12].

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток ідеї національно-патріотичного виховання забезпечувала глибока обізна-

ність педагогів з особливостями та потребами українського суспільства в поєднанні з європейськими. Українські педагоги-просвітителі пропагували національне виховання як чинник для самоутвердження й формування національних цінностей.

Аналізуючи публікації часопису «Вільна українська школа», можна стверджувати, що спадщина культурно-освітніх діячів є цінним матеріалом для розробки й вдосконалення сучасної системи національно-патріотичного виховання. У процесі наукового пошуку встановлено, що досвід попередників щодо загальнолюдських ідеалів, формування патріотизму в теорії виховання є важливим у нинішніх умовах. Актуальним є розвиток фізичних, духовних і громадянських якостей особистості, усвідомлення молоддю національної гордості й відданості державі, поваги до її законів, шанобливого ставлення до державних символів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко Н.Б. Педагогічна діяльність Спиридона Черкасенка в контексті руху за національну освіту (1906–1940 рр.) : автореф. дис. на здобуття канд. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Антоненко Н.Б.; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – 20 с.
2. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.) / А.М. Боровик. – Чернігів : КП Вид-во «Чернігівські береги», 2008 – 368 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.siver-litpis.cn.ua/rab/borovik/borovik_block.pdf.
3. Дорошкевич О.К. Огляд життя середньої школи / О.К. Дорошкевич // Вільна українська школа. – 1917. – № 2. – С. 98–108.
4. Дорошкевич О.К. Огляд життя середньої школи / О.К. Дорошкевич // Вільна українська школа. – 1918. – № 5–6. – С. 47–53.
5. Черкасенко С.Ф. Кілька слів про українізацію народної школи / С.Ф. Черкасенко // Вільна українська школа. – 1917. – № 2. – С. 68–74.
6. Яців Я.М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на західно-українських землях (1919–1939 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ст. кандидата наук, спец: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Яців Я.М. – Івано-Франківськ, 2005. – 28 с.